

4. Инвенарное описание имения Новодворское Минского повета. 1618 г. – Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў г. Мінску. – Фонд 1324. – Воп. 1 – Спр. 2.
5. Федорук, А.Т. Старинные усадьбы Берестейщины / А.Т. Федорук; под. ред. Т.Г. Мартыненко. – 2-е изд. – Минск: БелЭн, 2006. – 576 с.
6. Историко-юридические материалы, извлеченные из актов книг губерний Витебской и Могилевской и хранящиеся в Центральном Витебском архиве: в XXXII т. – Витебск: Тип. Г.А. Малкина, 1871–1906. – Т. XXI. – 1891. – 500 с.
7. Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов: в XXXX т. – Вильна: В типографии А.Г. Сыркина, 1865–1915. – Т. XIV. «Инвентари имений XVI ст.». – 1887. – XIV. – 702 с.
8. Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов: в XXXIX т. – Вильна: В типографии А.Г. Сыркина, 1865–1915. – Т. XXXVIII. «Инвентари староств, имений, фольварков и деревень XVIII в.». – 1914. – IX+504 с.
9. Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов: в XXXIX т. – Вильна: В типографии А.Г. Сыркина, 1865–1915. – Т. XXXV. «Инвентари староств, имений, фольварков и деревень за вторую половину XVIII в.». – 1910. – XXXII + 624 с.
10. Арендный контракт имения Ключа Виляновского от 1682 г. – Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў г. Мінску. – Фонд 694. – Воп. 3. – Спр. 3.
11. Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов: у XXXIX т. – Вильна: В типографии А.Г. Сыркина, 1865–1915. – Т. V. «Акты Брестского и Городненского городских судов с присовокуплением привилегий на землевладение в Брестской и Гродненской экономиях». – 1871. – XL+450 с.
12. Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов: в XXXIX т. – Вильна: В типографии А.Г. Сыркина, 1865–1915. – Т. XXV. – «Инвентари и разграничительные акты». – 1898. – XXXII+ 614 с.

Summary

I. Vuhlik in the article «Economic complex gentry estates XVII–XVIIIth centuries (types of buildings, historical changes)» examines the main types of business structures gentry estates on Belarusian lands era Poland. Historical changes in layout, are traced are traced quantity and quality of buildings in connection with the development of the regional economy are descrobed. The connection availability of farm buildings with material status of the owner is proved. Significant changes in the economic complex of gentry estates in the second half of XVIIIth century are shown.

Паступіў у рэдакцыю 08.02.2011 г.

УДК 930(476):[002.2+02]

Т.І. Палікоўская,

кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры эканамічнай гісторыі БДЭУ

ПРАБЛЕМА КНІГАВЫДАВЕЦКАЙ І БІБЛІЯТЭЧНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ЕЗУІТАЎ НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ У АЙЧЫННАЙ ГІСТАРЫЯГРАФІІ

У сучаснай беларускай гістарычнай навучы існуе шэраг пытанняў, якія чакаюць сваіх даследчыкаў. Да такіх праблем адносіцца гісторыя кнігавыдавецкай і бібліятэчнай справы езуітаў у Беларусі ў апошняй трэці XVI – 20-я гг. XIX ст. На старонках артыкула зроблена спроба прааналізаваць гістарычную навуковую спадчыну, прысвечаную кнігавыдавецкай і бібліятэчнай дзейнасці езуітаў у Беларусі. Гэта складаная з'ява разгледжана як цэласны працэс, вылучаны асноўныя этапы станаўлення і развіцця айчынай гістарыяграфіі па праблеме, паказаны іх асаблівасці і спецыфічныя рысы. Выяўлены асноўныя фактары, якія ўплывалі на станаўленне і дзейнасць гісторыкаў, іх погляды на дадзеныя пытанні, вызначаны нераспрацаваныя, маладаследаваныя аспекты.

На сённяшні дзень можна сцвярджаць аб недастатковай даступнасці і рэпрэзентатыўнасці вялікага аб'ёму крыніцазнаўчага матэрыялу тэмы, што несумненна з'яўляецца вялікай перашкодай даследчаму працэсу. Адпаведная гістарыяграфічная сітуацыя склалася ў выніку шэрагу сацыяльна-палітычных і эканамічных стасункаў, якія паўплывалі на гісторыка-дас-

ледчы працэс на працягу некалькіх стагоддзяў. Разам з тым, у другой палове XIX ст. на старонках гістарычных нарысаў, прысвечаных пытанням асветы на Беларусі, існуюць даныя аб існаванні Віленскай акадэмічнай бібліятэкі, апісанне крыніц папаўнення кніжных фондаў [1, с. 106]. Класік айчынай гістарычнай навукі У. Пічэта ў кантэксте даследавання гісторыі Віленскай навучальнай установы езуітаў не абыйшоў пытанне езуіцкага Віленскага кнігазбору [2, с. 12]. Аўтар разгледзеў шляхі напаўнення езуіцкай бібліятэкі, а таксама лёс бібліятэчнага фонду з часоў заснавання Віленскага калегіума, адраджэння багатую факталагічную аснову пытання, прысвечаную асобам – мецэнатам бібліятэчнай справы. Навуковец адзначыў тэндэнцыі ў бок адраджэння Віленскай бібліятэкі «з пераходам Беларусі пад уладу Расійскае Імпэрыі» [2, с. 17]. У той жа час з агляду навуковых прац другой паловы XIX – пачатку XX ст. у рамках беларускай гістарычнай навукі вынікае, што айчынным гісторыкам быў уласцівы недахоп увагі да даследавання праблем збору і выдання кніг езуітамі на беларускіх землях. Тым больш, пляда навукоўцаў, якія займаліся вывучэннем

тэмы, прадстаўлена адзінкавымі персаналіямі.

Нягледзячы на творчыя абмежаванні фармацыйнага прынцыпу сацыяльна-класавага аналізу ў айчыннай гістарыяграфіі (30–80-я гг. XX ст.), навукоўцы паспрабавалі вызначыць месца ў айчыннай гістарыяграфіі гісторыі кнігавыдавецкай і бібліятэчнай дзейнасці ордэна ў Беларусі. Так у 30–80-я гг. XX ст. тэма збору і выдання кніг езуітамі была адлюстравана ў публікацыях А. Анушкіна, Т. Бліновай, А. Калубовіча, М. Пакала. Айчынны даследчык М. Пакала, якая распрацавала тэму бібліятэчнай справы на тэрыторыі Беларусі са старажытных часоў да канца XVIII ст., вылучыла ў артыкуле «Библиотеки на территории Белоруссии с древнейших времен до конца XVIII в.» крыніцу камплектавання кніг – выданні спецыяльных друкарняў, што дзейнічалі пры навучальных установах [3, с. 45]. Большасць гісторыкаў, якія займаліся праблемай гісторыі кнігавыдавецкай і бібліятэчнай дзейнасці езуітаў у Беларусі, звярталіся да высноў М. Пакала. У манаграфіі Т. Бліновай «Иезуиты в Белоруссии» гісторыкам дадзена характарыстыка кнігавыдавецкай справы езуітаў як друкаванай прадукцыі, «у якой выстаўляліся асмяянню творы беларускіх мысліцеляў...» [4, с. 31]. У гэтым дачыненні Т. Блінова ўказвала на адмысловую дзейнасць тыпаграфій пры Полацкай і Віцебскай калегіях, што несумненна звязала ролю дзейнасці езуітаў у сферы кнігавыдавецтва.

Пытанні, звязаныя з культурнай тэматыкай, на жаль, часцей разглядаліся гісторыкамі фрагментарна і не з'яўляліся аб'ектамі спецыяльнага даследавання. Паводле айчыннай гістарыяграфічнай думкі, кнігавыдавецкая дзейнасць езуітаў вялася ў кантэксце адукацыйнай паланітарскай работы ордэна і не магла прэтэндаваць на паўназначную мастацкую адзінку.

На сённяшні дзень зроблена спроба свабоднага пошуку і аналізу крыніц па пытанні збору і выдання кніг езуітамі ў Беларусі. Дзякуючы работам гісторыкаў (Т. Бліновай, Г. Галенчанкі, А. Жлуткі, Ю. Лабынцава, Ю. Лаўрыка, М. Ткачэнкі), якія займаліся вывучэннем праблем, звязаных з кнігавыдавецкай і бібліятэчнай работай езуітаў, была створана аснова сучаснай айчыннай гістарыяграфічнай базы. Духоўныя здабыткі рэлігійных устаноў – кнігі – падчас разнастайных палітычных крызісаў вывозіліся з тэрыторыі Беларусі за межы краіны. Гэта акалічнасць вызначыла праблему даследавання гісторыка Г. Галенчанкі. На старонках манаграфіі «Идейные и культурные связи восточнославянских народов в XVI–XVII вв.» аўтар імкнецца растлумачыць нявырашанасць канцэптуальнай асновы ўнутранай праблемы культурных сувязей Беларусі з суседнімі краінамі [5]. Імкненнямі вышэйзгаданых гісторыкаў была ўведзена ў навуковы ўжытак база крыніц, што мела непас-

рэднае дачыненне да разглядаемай тэмы. Так, для вывучэння працэсу распаўсюджвання і збору кніг на Беларусі важным з'яўляецца апісанне царкоўна-манастырскіх бібліятэк XVI–20-х гг. XIX ст. Крыніца, дзе ўтрымліваецца каштоўная інфармацыя аб змесце бібліятэчных фондаў у калегіях, – поўныя інвентарныя апісанні касцёлаў езуітаў. На жаль, па сведчанні Г. Галенчанкі, такія інвентары даволі рэдкія [5, с. 8].

Навуковы пошук Т. Бліновай выявіў у архіўных фондах «Старажытныя акты» Дзяржаўнага гістарычнага архіва Літвы, у калекцыі старажытных інвентароў архіва Рэспублікі Беларусь наяўнасць поўных інвентароў Гродзенскай, Брэсцкай, Нясвіжскай, Слуцкай, Пінскай калегій і Слонімскай рэзідэнцыі езуітаў [4]. Другой важнай крыніцай даследавання тэмы сталі «Акты справаводчыя матэрыялы», а менавіта «Акты візітацыі езуіцкіх манастыроў», якія таксама змяшчалі звесткі аб бібліятэчнай царкоўнай дзейнасці ордэна. У знойдзеных крыніцах існуе апісанне бібліятэчных каталогаў вядучых навучальных устаноў езуітаў. Характэрная асаблівасць даследаванняў па праблемацы – вывучэнне пытання ў айчыннай гістарыяграфіі гісторыі кнігазбору Віленскай езуіцкай калегіі. Гэта тлумачыцца, на наш погляд, наяўнасцю дакументальных сведчанняў, якія захаваліся да нашых дзён. Малая распрацаванасць гісторыі кнігазбораў іншых езуіцкіх школ была абумоўлена тым, што не выяўлена крыніца-знаўчая база да канца XVIII ст.

У дачыненні да разглядаемай намі праблемы неабходна ўзгадаць пра манаграфію Ю. Лабынцава «Пачатае Скарынам». Ю. Лабынцаў даследаваў гісторыю развіцця кніжнай справы на тэрыторыі Беларусі ад старажытнасці і да XX ст. Гісторык адзначыў нераспрацаванасць пытання гісторыі віленскіх езуіцкіх выданняў у айчыннай гістарыяграфіі [6, с. 201]. У раздзеле «Сталічныя друкарні» Ю. Лабынцаў апісаў дзейнасць езуітаў у сферы збору і выдання кніг. На старонках манаграфіі станоўча ахарактарызавана справа наладжвання бібліятэк езуітамі і нават вызначана вялікая роля езуітаў у літаратурна-выдавецкай дзейнасці XVI–XVII стст. Гісторык пашырыў гуманітарнае значэнне друкарскай ролі езуітаў [6, с. 201]. Акрамя актуальнасці вывучэння непасрэдна гісторыі езуіцкіх друкарняў, Ю. Лабынцаў у кантэксце сваёй працы падкрэсліў маладаследаванасць гісторыі віленскіх езуіцкіх выданняў [6, с. 201]. Навуковец сцвярджаў аб складанасці вывучэння дадзенай праблемы. На наш погляд, заслуга Ю. Лабынцава ў тым, што гісторык разгледзеў пытанне ў кантэксце з гістарычнымі працэсамі, якія абумовілі станаўленне і развіццё езуіцкай кніжнай прадукцыі. А таксама гісторык зрабіў спробу даследавання тэмы ў кантэксце стану кнігавыдавецкай дзейнасці іншых канфесій на беларускіх землях.

Даследаванне Ю. Лабынцава можна лічыць вызначальным этапам у распрацоўцы тэмы.

У беларускай гістарыяграфіі адзначым публікацыю Ю. Лаўрыка «Скарбніца мудрасці. Бібліятэкі езуіцкіх навучальных устаноў». Аўтар даследаваў больш глыбока гісторыю Віленскай езуіцкай бібліятэкі з часу заснавання калегіі і да першай паловы XIX ст. Гісторык удала пабудоваў артыкул па крытэрыях, якія адлюстравалі стан развіцця бібліятэчнай справы пры езуіцкіх навучальных установах: асноўныя крыніцы камплектавання бібліятэчных фондаў, змест літаратурных твораў, статыстычны колькасны аналіз кніг і фактары, якія непасрэдна ўплывалі на працэс павелічэння ці змяншэння колькасці кніг з часам, асновы навуковай арганізацыі кнігазбору [7]. Пры разглядзе пытання камплектацыі кніг бібліятэкі Віленскай навучальнай установы Ю.М. Лаўрык абгрунтаваў думку аб тым, што існавала цэнтралізаванае забеспячэнне кнігамі бібліятэк калегіумаў у Беларусі [7, с. 90].

Гісторык падкрэсліў, што факт існавання друкарні пры калегіуме стымуляваў рост бібліятэк. Ён зрабіў выснову аб стабільнасці насычанасці бібліятэчнага фонду неабходнымі кнігамі [7, с. 90–91]. Аб'ектам апісання ў артыкуле з'явілася бібліятэка і друкарня Полацкай езуіцкай акадэміі з 1812 г. Гісторык прасачыў за лёсам кнігазбору полацкіх езуітаў і пасля закрыцця акадэміі. Падрабязныя даныя аб перамеркаванні кнігазбору з 1822 г., пададзеныя ў артыкуле, сведчаць, па нашым меркаванні, аб больш дасканалым вывучэнні пытання гісторыі полацкай бібліятэкі езуітаў Ю. Лаўрыкам. Даследчык прыклаў усе намаганні, каб на беднай базе крыніц адрадыць гісторыю бібліятэк езуіцкіх навучальных устаноў на беларускіх землях. На прыкладзе свайго навуковага пошуку заклікаў да неабходнасці стварэння спецыяльных работ па гісторыі кнігавыдавецкай і бібліятэчнай дзейнасці езуітаў на беларускіх землях. Такім чынам, навуковец вылучыў велізарную ролю езуітаў у развіцці кніжнай культуры на беларускіх землях. Ю. Лаўрык у артыкуле пералічыў самыя значныя друкарні езуітаў. Гісторык таксама даследаваў вопісы бібліятэк перыферыяльных калегій: Наваградскай і Берасцейскай. На прыкладзе ўніверсальных працэсаў, што адбываліся з бібліятэкамі, якія Ю. Лаўрык дасканалы і поўна даследаваў, аўтар імкнуўся змадэліраваць агульны склад фондаў езуіцкіх бібліятэк у другой палове XVIII ст. на беларускіх землях [7, с. 90]. Такім чынам, вывучэнне перыферыяльных бібліятэчных каталогаў езуіцкіх навучальных устаноў на тэрыторыі Беларусі айчыннымі гісторыкамі дазволіла ўзбагаціць гісторыю кнігавыдавецтва і кнігазбораў апошняй трэці XVI–20-я гг. XIX ст.

Некалькі артыкулаў А. Жлуткі ў беларускіх гістарычных часопісах прысвечаны куль-

турна-асветніцкай дзейнасці езуітаў. Даследчык імкнуўся паказаць станоўчую ролю езуітаў ва ўзбагачэнні культурных здабыткаў беларусаў. Лацінамоўная літаратура, якая насычала кніжныя зборы езуітаў, разглядалася даследчыкам як праява выключнай беларускай культуры [8, с. 17]. А. Жлутка даследаваў статыстычныя даныя колькасці друкаваных кніг пры езуіцкіх калегіумах у Беларусі да сярэдзіны XVIII ст. У выніку навуковец падкрэсліў вызначальную ролю працы тыпаграфій пры вядучых езуіцкіх калегіях у кірунку ўзбагачэння кніжнай культуры Беларусі. Гісторык імкнуўся прааналізаваць вытокі асаблівага статусу старажытнай мовы (лаціны), растлумачыць сувязь мовы з сусветнай рэлігіяй – хрысціянствам, прычыны сакралізацыі лаціны, ролю класічнай школы ў «выкаванні новых гуманітарных каштоўнасцей» [9, с. 14]. На прыкладзе адпаведнай работы езуітаў на беларускіх землях гісторык растлумачыў механізмы ўзаемадзеяння, збліжэння і сінтэзы «двух магутных традыцыйнальных комплексаў» [9, с. 15].

На аснове рэштак кнігазбору Полацкіх езуітаў беларуская даследчыца М. Ткачэнка вывучала гісторыю ілюстраванай кнігі. Аўтар надала вялікае значэнне кніжным ілюстрацыям, паколькі яны выяўлялі сваім зместам і мастацкай аздобай сацыяльна-культурныя ўмовы гістарычнай эпохі [10, с. 22]. Даследчык правяла плённую даследчую работу па выяўленні асобнікаў ілюстраванай кнігі, якія належалі беларускім майстрам. Аўтар працавала з фондамі Публічнай бібліятэкі ў Санкт-Пецярбургу. Па сведчаннях навукоўцаў, якія даследавалі гісторыю акадэмічных кнігазбораў пасля далучэння беларускіх зямель да Расійскай імперыі, большасць кніг трапіла менавіта ў склад бібліятэчнага фонду Санкт-Пецярбурга. Аднак М. Ткачэнка не выявіла ў згаданых фондах творы беларускіх майстроў. На яе думку, гравюры беларускіх мастакоў варта шукаць у кнігах той часткі полацкага збору, якая называлася польскай [10, с. 22]. Аўтар не сумнявалася ў тым, што існавала графічная калекцыя полацкіх езуітаў, якая з часам была згублена. Доказнасць гэтага факта вынікала са сведчанняў навукоўца В. Вікенцьева, які нават пералічыў элементы калекцыі [10, с. 23]. М. Ткачэнка знайшла і прааналізавала ілюстраваныя выданні розных заходнееўрапейскіх школ, што трапілі ў калекцыю кнігазбору полацкіх езуітаў. Аўтар зрабіла выснову аб тым, што тэматычны склад кніжнай гравюры суадносіўся адпаведна дысцыплінам Полацкага калегіума. Такім чынам, М. Ткачэнка выявіла каштоўную крыніцу па тэме асветніцкай дзейнасці езуітаў у Беларусі – гісторыю ілюстраванай кнігі.

Гісторыя працэсу выдавецтва і збору падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў езуітаў для навучальных устаноў ордэна стала аб'ектам

вывучэння Т. Бліновай. Навуковец дала кароткі агляд у артыкуле «Трэці этап педагогічнай дзейнасці ордена іезуітаў Беларусі» выданням, аўтарамі якіх з'яўляліся выкладчыкі навучальных устаноў езуітаў у Беларусі. Аўтар артыкула не перабольшыла вартасць навуковай літаратуры езуітаў [11, с. 13]. У артыкуле Т. Блінова больш падрабязна прыпынілася на апрацоўцы лінгвістычных падручнікаў. На аснове крыніц, а менавіта штогадовых каталогаў (*Catalogi breves*), яна аналізавала праграмы выкладання замежных моў. Даследчык сведчыла аб разнастайнасці моў, якія выкладаліся езуітамі ў навучальных установах на тэрыторыі Беларусі і наогул аб агульным паляпшэнні навучальнай дзейнасці езуітаў у пачатку 50-х гг. XVIII ст. [11, с. 10]. Т. Блінова на падставе інфармацыі з польскіх крыніц канстатавала існаванне ў навучальных установах ордэна падручніка па мовазнаўстве і падручніка па граматыцы лацінскай мовы. Яна прыйшла да высновы аб папулярнасці гэтага выдання і прывяла доказы аргументы адпаведнаму меркаванню [11, с. 10]. Аўтар адзначыла высокі прафесійны ўзровень выдавецкага працэсу вучэбнай літаратуры езуітаў. На наш погляд, разгляд дадзенай тэмы адкрыў новы аспект у даследаванні мінулага культурна-асветніцкай дзейнасці езуітаў у Беларусі – вытокі гісторыі падручніка на беларускіх землях.

Аб'ектыўны, больш дасканалы погляд аўтара на гісторыю кнігавыдавецкай дзейнасці езуітаў на беларускіх землях быў адлюстраваны ў артыкуле, які быў прысвечаны гісторыі Слуцкай езуіцкай калегіі. У дачыненні да разглядаемай праблемы аб'ектам даследавання стаў змест і колькасць тамоў бібліятэкі пры Слуцкай калегіі езуітаў. Па колькасці і разнастайнасці кніг, па сведчанні Т. Бліновай, Слуцкі кнігазбор займаў другое месца пасля Полацкага [12, с. 70].

Этапнай у распрацоўцы тэмы будзем лічыць манаграфію Т. Бліновай «Іезуіты в Беларусі. Роль іезуітаў в организации образования и просвещения», дзе навуковец прысвяціла раздзел разгляду праблемы бібліятэчнай справы езуітаў на беларускіх землях [13, с. 105–145]. Аўтарам былі прааналізаваны кампаненты, што складалі наладжванне бібліятэчнай дзейнасці: арганізацыя бібліятэк, склад кніжных фондаў. Крыніцазнаўчай базай даследавання з'явіліся каталогі езуіцкіх бібліятэк Літоўскай правінцыі, якія ўтрымліваюцца ў архівах Беларусі, Расіі, Літвы, Польшчы. Т. Блінова, як і большасць даследчыкаў кніжнай справы езуітаў, вызначыла адсутнасць каталогаў да канца XVIII ст. Каштоўнасць дадзеных дакументаў для даследчыкаў была адлюстравана ў звестках аб колькасці і змесце кніжных фондаў, а таксама метадах сістэматызацыі фондаў [13, с. 221]. Трэба адзна-

чыць, што Т. Блінова правяла вялікую работу па пошуку і апрацоўцы дакументаў, што папоўнілі гісторыю кнігавыдавецкай і бібліятэчнай дзейнасці езуітаў у Беларусі новымі фактамі. Раней за Т. Блінову звесткі аб стане выдавецтваў і бібліятэк калегіумаў езуітаў на беларускіх землях не былі ўведзены ў навуковы ўжытак.

У дачыненні да разглядаемай праблемы Д. Караў у сваёй дысертацыйнай працы «Белорусская историография в конце XVIII – начале XX веков» падкрэсліў існаванне і значную ролю ў адукацыйным працэсе гістарычнай літаратуры, якая папаўняла бібліятэчныя фонды езуіцкіх навучальных устаноў [14, с. 58]. Ён ахарактарызаваў тыя падручнікі па гісторыі, якія бытавалі і былі папулярнымі на беларускіх землях у перыяд з XVII па 40-я гг. XVIII ст. На наш погляд, унутраны аналіз аўтарам зместу вучэбнай літаратуры садзейнічаў паглыбленню ведаў аб светаўспрыняцці гістарычнага працэсу выкладчыкамі і вучнямі езуіцкіх навучальных устаноў апошняй трэці XVI – 20-х гг. XIX ст. На жаль, пытанне аб гісторыі езуіцкага падручніка не стала ў сучаснай гісторыяграфіі асновай для спецыяльнага даследавання. Практычна ва ўсіх айчынных публікацыях гэта тэма разглядалася ў кантэксце кнігавыдавецкай дзейнасці езуітаў.

Беларускі даследчык антычнасці К. Рэвяка выдаў вучэбны дапаможнік «Антычнасць на Беларусі» [15]. Праца ўтрымлівае падраздзелы, якія акрэслілі гісторыю кнігавыдавецкай і бібліятэчнай дзейнасці езуітаў у Беларусі. Аўтар падкрэсліў, што выдавецкая справа езуітаў была цесна звязана з адкрыццём шэрагу навучальных устаноў і арганізацый бібліятэк пры школах, манастырах, храмах. К. Рэвяка сцвярджаў, што распаўсюджванню ведаў па гісторыі і культуры антычнасці, а таксама развіццю даследаванняў антычнасці ў Беларусі садзейнічалі шматлікія зборы кніг у бібліятэках езуіцкіх калегіумаў [15, с. 27]. Як і большасць даследчыкаў, аўтар апісаў змест бібліятэчных фондаў і каналы папаўнення кніг на прыкладзе Полацкага езуіцкага калегіума – акадэміі і бібліятэкі Віленскай акадэміі.

Такім чынам, у апошні час айчынная гісторыяграфія значна папоўнілася даследаваннямі Т. Бліновай, Г. Галенчанкі, А. Жлуткі, Ю. Лабынцава, Ю. Лаўрыка, М. Ткачэнкі, у якіх падвергнуты вывучэнню гісторыя збору і выдання кніг пры езуіцкіх навучальных установах у Беларусі. лепш была даследавана ў айчыннай гісторыяграфіі тэма гісторыі існавання акадэмічных бібліятэк і кнігавыдавецтваў. Гісторыкамі было асветлена пытанне працэсаў станаўлення бібліятэчнай справы езуітаў. Разам з тым, у большасці выданняў, падвергнутых аналізу, назіраецца апісальны метада даследавання. Да таго ж, практычна ва ўсіх публікацыях гісторыкаў тэма кнігавыдавецкай, бібліятэчнай дзейнасці езуі-

таў разглядалася выключна ў кантэксце лацінапольскай культуры. Не да канца, на нашу думку, высветлена пытанне, звязанае з адлюстраваннем гістарычнага лёсу большасці бібліятэчных фондаў езуітаў, нягледзячы на тое, што актуальнасць пытання падымалася ў вышэйадзначаных публікацыях. Патрабуе больш глыбокага і пашыранага даследавання гісторыя перыферычных бібліятэк і друкарняў пры езуіцкіх калегіумах. Былі разгледжаны некаторыя аспекты, звязаныя з тэмай гісторыі вучэбнай літаратуры езуітаў, якая была распаўсюджана на беларускіх землях у працах айчынных гісторыкаў. Трэба адзначыць, пошук дакументальных матэрыялаў тэмы яшчэ на сённяшні дзень не скончаны і таму абагульняльныя работы па праблеме чакаюць свайго навукоўца.

Літаратура і крыніцы

1. Живописная Россия: Отечество наше в его зем., ист., плем., экон. и быт значении: Литв. и Белорус. Полесье. Рпринт. воспроизведение изд. 1882 г. – 2-е изд. – Минск: БелЭн, 1994. – 550 с.: ил.
2. Пічэта, У.І. Пытаньне аб вышэйшай школе на Беларусі ў мінулым / У.І. Пічэта. – Мінск: Навука і тэхніка, 1991 – 48 с.
3. Покало, М.И. Библиотеки на территории Белоруссии с древнейших времен до конца XVIII в. / М.И. Покало // Вопросы библиографоведения и библиотековедения: межвед. сб. – Минск.: Наука и техника, 1984. – Вып. 5. – С. 23 – 30.
4. Блинова, Т.Б. Иезуиты в Белоруссии / Т.Б. Блинова. – Минск: Беларусь, 1990. – 108 с.
5. Голенченко, Г.Я. Идеиные и культурные связи восточнославянских народов в XVI – XVII вв. / Г.Я. Голенченко. – Минск: Наука и техника, 1989. – 285 с.
6. Лабынцаў, Ю. Пачатак Скарынам / Ю. Лабынцаў. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1990. – 333 с.

7. Лаўрык, Ю.М. Скарбніца мудрасці. Бібліятэкі езуіцкіх навуковых устаноў / Ю.М. Лаўрык // Адукацыя і выхаванне. – 1994. – № 8. – С. 87 – 92.
8. Жлутка, А. Лацінская літаратура як феномен беларускай культуры / А. Жлутка // Спадчына. – 1993. – № 2. – С. 13 – 21.
9. Жлутка, А. Камяніцы і людзі: менскі езуіцкі калегіум / А. Жлутка // Хрысціянская думка. – 1993. – Вып. 1. – С. 105 – 114.
10. Ткачэнка, М. Ілюстраваная кніга ў зборах полацкіх езуітаў / М. Ткачэнка // VIEDA. – 1993. – Вып. 1. – С. 9.
11. Блинова, Т.Б. Третий этап педагогической деятельности ордена иезуитов Беларуси / Т.Б. Блинова // Весн. Гродзен. дзярж. ун-та імя Я. Купалы. Серыя 1. Гісторыя. – 2001. – С. 9 – 14.
12. Блинова, Т. 3 гісторыі Слуцкай езуіцкай калегіі / Т.Б. Блинова // Беларускі гістарычны часопіс. – 1996. – № 1. – С. 67 – 70.
13. Блинова, Т.Б. Иезуиты в Беларуси. Роль иезуитов в организации образования и просвещения / Т.Б. Блинова. – Гр: ГрГУ, 2002. – 427 с.
14. Карев, Д.В. Белорусская историография в конце XVIII – начале XX веков.: дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.09. / Д.В. Карев. – Гродно, 1995. – 276 с.
15. Рэвяка, К.А. Антычнасць на Беларусі: вучэб. дапам. / К.А. Рэвяка. – Мінск: БДУ, 1999. – 82 с.

Summary

The historiographical state of the problem of publishing and library activities of Jesuits in Belarus in national historiography from beginning of XXth century up to the present is characterized in the article. Tendencies of the scientific formation and development process of the problem are revealed. The of national historians (U. Picheta, T. Blinova, M. Pakala, A. Zhlutka, J. Labyntsau, J. Laurik, M. Tkachenka) which reflects the history of observable problem is a subject of historiographical analysis in this article. The problem position in the system of acquired national historical knowledge is determined via the analysis of the changeable research space, methodology, approaches and concepts.

Паступіў у рэдакцыю 25.03.2011 г.

УДК 94(476):37«17»

А.Ф. Самусік,

кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры эканамічнай гісторыі БДЭУ

АСВЕТНІЦКАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ ТАВАРЫСТВА ВУЧЭБНЫХ КНІГ НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ У АПОШНЯЙ ЧВЭРЦІ XVIII ст.

Стварэнне дзяржаўнай сістэмы кіравання асветай у Рэчы Паспалітай пачалося пасля ліквідацыі папам рымскім Кліментам XIV 21 ліпеня 1773 г. езуіцкага ордэна. Заснаваная з гэтай нагоды Адукацыйная камісія з'яўлялася першым у Еўропе свецкім міністэрствам асветы, а таму, відавочна, не магла абাপірацца на назапашаны ў іншых краінах адпаведны вопыт і была вымушана дзейнічаць шляхам спроб і памылак. Так, адразу ж было забаронена, напрыклад, карыстацца езуіцкімі падручнікамі – у новай вучэбнай праграме, распрацаванай пісарам вялікім літоўскім І. Патоцкім у чэрвені 1774 г., узамен іх раілася выкарыстоўваць працы англійскіх і французскіх асветні-

каў [1, с. 217–226]. Але большасць настаўнікаў не ведала дасканалы замежныя мовы, а вучні, у сваю чаргу, не маглі набыць адзначаныя кнігі з прычыны іх вялікага кошту. У выніку, першыя рашэнні Адукацыйнай камісіі на практыцы мелі хутчэй дэкларатыўны характар і фактычна даручалі канкрэтную распрацоўку вучэбнага курса самім настаўнікам, пераважная большасць з якіх, дарэчы, была экс-езуітамі.

Такі сур'ёзны пралік і выклікана ім неэфектыўнасць першых захадаў Адукацыйнай камісіі сталі зразумелы амаль адразу. Выйсца было знойдзена ў выданні якасна новых падручнікаў, якія б цалкам адпавядалі зместу ўжо разасланых вучэбных праграм. Аднак тут праявіўся